

1956 októbere Szabolcs-Szatmár megyében

Megyénk 1951-ben kapta a Szabolcs-Szatmár nevet, miután egy 1949-es kormányrendelet egyesítette a volt Szabolcs és Ung, valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg megyéket. Csak 1990. január elsejétől viseli a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye elnevezést. Előadásom címének ezért a megye korabeli, 1956-ban használatos elnevezését adtam.

Nyíregyháza az október 26-i tüntetéssel nemcsak elindítója volt megyénkben forradalmi eseményeknek, hanem rádióval és napilappal rendelkező megyeszékhelyi státuszából fakadóan forradalmi központ is. Az október 26-i nyíregyházi tüntetéssel kezdődött az a folyamat megyénkben, amely október 29-én a hatalomátvitelbe torkollott.

Az október 26-i tüntetés, amely megmozgatta Nyíregyháza lakosságát nem volt előzmények nélküli.

A nyíregyházi helyőrség az október 23-i budapesti és debreceni diáktüntetések után tiszti járőrökkel megerősítette a megyei tanács és a megyei pártbizottság épületének védelmét. Elrendelték a harckészültséget a helyőrség teljes állománya részére. Október 25-én létrejött a megyei honvédelmi tanács, amely többek között felfegyverezte a pártbizottság és a megyei tanács munkatársait. A kiegészítő parancsnokságok is ellátták fegyverekkel a járási pártbizottságok dolgozóit.

Nyíregyházára október 25-én egy különvonat érkezett Miskolc felől vasutasokkal és fiatal munkásokkal, akik az állomás épületéről és a mozdonyokról leverték a vörös csillagokat és a népköztársági címereket.

A középiskolai diákok is tüntetésre készülődtek, mivel a budapesti harcoknak nyíregyházi lakosú egyetemista áldozatai voltak, a Kossuth szobor koszorúzása után fel kívánták keresni az elesett fiatalok szüleit. Bár a tanári kar mindenütt igyekezett lebeszélni a diákokat az utcára vonulásról, a tanulók küldöttsége október 26-án felkereste a megyeházán a tanácselnökök és az éppen ott tartózkodó megyei elsőtitkárnak is átnyújtották a 22 pontban összeállított követeléseiket. Bejelentették, hogy a Kossuth szoborhoz vonulnak és ott fel fogják olvasni. A diákok önálló tüntetését az események elsodorták ugyan, de a követelések

felolvasása a ledöntött szovjet hősi emlékműnél az aznapi nyíregyházi tömegmegmozdulás egyik fontos eseménye volt.

Október 26-án péntek délelőtt nagy volt a nyugtalanság a megyeszékhelyen. Fizetésnap lévén a nagyobb vállalatok külső telepeiről is megérkeztek a dolgozók a központba, hogy felvegyék a bérüket, s közben megvitatták a híreket: Miskolcon a tüntetők közzé lőttek, Debrecenben szétlőtték a postát, Fehérgyarmaton több szovjet katona, mint a magyar stb. Mindenütt az országos eseményeket és a rádió közleményeit vitatták.

A kora délelőtti órákban Miskolcra három tehergépkocsi érkezett Nyíregyházára felfegyverzett bányászruhas munkásokkal és diákokkal, akiket a bejövő forgalom ellenőrzésére kivezényelt rendőrök nem tudtak megállítani. A miskolciak a megyeháza előtt egy rögtönzött gyűlést tartottak, ismertették a borsodi munkástanács követeléseit és arra biztatták a jelenlévőket, hogy szereljék le a hatalmas vörös csillagot a tér északi oldalán lévő irodaház tetejéről. Az irodaház előtt hamarosan csoportokba verődtek az emberek. A nyíregyháziak közül többen felmentek a tetőre és segédkeztek a vörös csillag leverésében, majd Tomasovszki András a magasépítő vállalat villanyszerelője az irodaház első emeletén lévő nagyméretű nemzetiszínű zászlót felvitte a tetőre és kitűzte a vörös csillag helyére.

És elkezdődött az a nap, amelyik október 29-én elsöpörte a párt és tanácsi vezetést és a megyei nemzeti bizottság átvette a hatalmat.

Bár a nyíregyházi tüntetés forgatókönyvét a miskolciak írták, mint a csillagok leverését a főtéren, a szovjet síremlékek ledöntését a város központjában és a temetőben, a nyomda és rádióstúdióinak a birtokbavételét, röplapok kinyomtatását, foglyok kiszabadítása a börtönből, fegyverszerzési akciókat a Damjanich laktanyánál, végül munkástanács választást, ami ugyan a miskolciak kezdeményezésére történt, de amely Nyíregyháza lakosságának aktív részvételével és lelkes támogatásával zajlott.

Október 26-án este, amikor a tüntetők fegyverekért a Damjanich laktanyaiba mentek, a parancsnok miután hiába szólította fel távozásra az összegyűlteket (közülük néhányan már a kerítésen is átmásztak), fegyverhasználat mellett döntött. A

sortúznak 21 könnyebb és hat súlyosabb sérültje lett.

Ez a nap az ideiglenes városi munkástanács megválasztásával zárult, amely politikai tanácsadó szervként határozta meg magát, és tárgyalásokat kezdett a megyei párt és tanácsi vezetőkkel egy végleges, az üzemek és intézmények munkástanácsi küldetteiből álló forradalmi bizottság létrehozására.

Október 27-én a végleges munkástanács szervezése azért szakadt félbe, mert a városon átvonuló szovjet csapatokat a járőkelők kővel megdobálták. Az egyik harckocsi vezetője megsérült, amikor a harckocsi egy villanyoszlopnak ütközött. A szovjet tiszt pedig halálosan megsebesítette a követ dobáló személyt. A városházát körülvették a tankok, a munkástanács választása félbeszakadt.

Október 29-re, amikor ismét folytatódott a nyíregyházi városi munkástanács-választás, és egyben a megyei forradalmi bizottság létrehozása is napirendre került, már más volt a politikai helyzet.

Október 28-án délután hangzik el a rádióban Nagy Imre beszéde, amelyben az október 23-i megmozdulást nemzeti, demokratikus mozgalomnak minősíti, és kijelentette, hogy „felkarolja a nép kezdeményezésére létrejött új, demokratikus önkormányzati formákat, s arra fog törekedni, hogy azokat beiktassa az államigazgatásba.” Az éjszakai órákban hangzott el a Hazafias Népfront felhívása, hogy a népfrentbizottságok alakítsák meg a megyei, városi, járási, községi nemzeti bizottságokat, s hogy a Nagy Imre-kormány a programjának végrehajtásában ezekre a bizottságokra fog támaszkodni.

A Megyei Nemzeti Bizottságot október 29-én már annak szellemében kezdték szervezni, a Megyei Nemzeti Bizottság elnökének megválasztott Szilágyi László a megyei tanácselnök funkcióját veszi át.

Otóber 29-én a megyei párt és tanácsi vezetők megrettenve a történetekről elhagyták a várost, igaz két nap múlva visszatértek, de már olyan felzúdulás volt ellenük, hogy a megyei nemzeti bizottság úgy határozott biztonságosabb, ha a rendőrkapitányság fogdájában őrzik őket. A pártbizottságot a rendőrség lefegyverezte a székházát kiürítette. Október 30-án megalakult Honvédelmi Bizottmány, a civil nemzetőröket egy kútfuró mester Kabai Dezső képviselte, aki

1951-ben a Szabaságharcos Szövetség megyei elnöke volt, a forradalom mellé állt honvédséget a helyőrség parancsnoka, a rendőrséget pedig Petényi József százados. November 1-jével kidolgozták a nemzetőrség szabályzatát, a Honvédelmi Bizottság rendelkezett a megye összes fegyveres erői felett. Ezzel megtörtént a hatalomváltás az egész megyében.

Ezután eltelt három nap, s úgy nézett ki, hogy konszolidálódnak az viszonyok, az élet a rendes kerékvágásba kerül.

1956. november 4-én reggel Nyíregyázán a megyeháza épületében a telefonügyeletet ellátó diákokon kívül csak Szilágyi László a megyei nemzeti bizottság elnöke és elnökhelyettese Molnár Jenő tartózkodtak, amikor 8 óra tájban megjelent egy szovjet alezredes a megyei tanács elnökével Fekszti Istvánnal és Varga Sándorral az MDP volt megyei első titkárával, (mindkettőjüket november 2-től a rendőrkapitányság fogdájában őriztek) és összedették az épületben lévő fegyvereket, a diákokat pedig hazaküldték.

Bár nyilvánvaló volt, hogy a forradalom alatt a helyükről elmozdított megyei párt és állami vezetők ezennel visszafoglalják pozícióikat, azonban megnyugvással szolgált, hogy a megyei forradalmi bizottsággal való együttműködésüknek számos jelét adták. Szilágyi kapta a megbízatást, hogy Szécsény István újságíróval, akit október 26-án mozdított el a szerkesztői munkástanács a megyei lap, a Szabolcs-Szatmár Népe főszerkesztői tisztségéből, hogy fogalmazzanak egy rádióközleményt, amely a Kádár-kormány megalakulását és felhívását tartalmazta. A közlemény Szilágyi nevében lett beolvasva a nyíregyházi rádióban.

A kora délutáni órákban a megyei tanács elnökének a szobájában mintegy 40-50 személy jelenlétében volt az a megbeszélés, amelyben megállapodtak a megyei nemzeti bizottság elnökségének átszervezéséről. A Munkás-Paraszt Forradalmi Bizottság nevet felvevő új hattagú vezető szervben a nemzeti bizottságot Szilágyi Lászlón kívül Hubicska Zoltán őrnagy, a helyőrség parancsnoka, a nemzetőrség vezetőjének a helyettese képviselték.

Még aznap este Szilágyi László és Nádas József a megyei Nemzeti Bizottság elnöke és egyik tagja, valamint Benkei András mondtak beszédet a nyíregyházi

rádióban. Benkeiről annyit, hogy 1963 és 1980 között belügyminiszter volt, 1956 novemberében a megyei pártbizottság szervezési osztályát vezette, majd november elejétől az MSZMP megyei első embere, az Ideiglenes Intéző Bizottságnak nevezett testület elnöke.

Megegyezés az együttműködésre nem csupán a megyei nemzeti bizottság elnökével, hanem a nemzetőrség parancsnokával is létrejött, sőt a megyei pártvezető Benkei András felkérte Rác István tanárt, a városi forradalmi bizottság elnökét, hogy maradjon a város élén.

Hétfőn, 5-én 350-400 személy vett részt a megyei tanács nagytermében tartott gyűlésen, ahol Feksz István a megyei tanács elnöke a következőket mondta: "... első perctől egyetértettem a forradalommal. Hisz a programot is, amelyet itt az elvtársak elfogadtak mi készítettük a pártbizottságon. Szilágyi elvtársra én nem haragszom, neki csak köszönettel tartozik a város, és én vele együtt fogok dolgozni.." Szilágyi még a délutánt a megyeházán tölti. Késő éjjeli órákban letartóztatják.

Nem tudjuk eldönteni, hogy ez az együttműködés taktikai jellegű volt-e csupán, amelyet a vezetésbe visszakerültek az erőviszonyok megváltozása után gyorsan feladtak, vagy csak a fokozódó politikai nyomás és a nagyon kemény hatalmi harc – amely itt a megyénkben is dúlt a pozíciók megtartásáért – kényszerítő hatásának tudható be. Az azonban egyértelmű, hogy 5-éről 6-ra virradó éjszakán a letartóztatásokat nem a hatalomba visszatért megyei párt és tanácsi vezetők kezdeményezték.

A nemzetőrség vezetői a honvédség részéről Hubicska Zoltán a helyőrség parancsnoka, rendőrség részéről Petényi József a rendőrkapitányság vezetője és Kabai Dezső nemzetőrség civil parancsnoka, bár november 4-e után mindnyájan hitet tettek a Kádár-kormány mellett, sikertelenül kísérleteztek, hogy az itthonmaradt, majd az Ungvárról visszatért ÁVH-s tisztekkel szemben maguk vegyék kezükbe az új karhatalom megszervezését. Hiába hívtak be a kiegészítő parancsnokságon keresztül mintegy 150 tartalékost karhatalmi szolgálatra, s kezdték meg a rendőrség épületének alagsorát berendezni a fogadásukra, hiába utasították ki a politikai tiszteket a rendőrkapitányság épületéből, hivatkozva arra, hogy amíg

itt vannak, a rendőrök nem veszik fel a szolgálatot, erőfeszítésük eredménytelen maradt.

A szovjet katonaság szétzavarta a rendőri állományt, és elfoglalta a rendőrség épületét. A szovjet alezredes, az itthon maradt és időközben Ungvárról hazatért államvédelmi tisztekkel és a honvédség politikai elhárító tisztjeivel összeállította azokat a személyeknek a névsorát, akik Nyíregyházán a forradalom vezetőit voltak. Brigádokat szerveztek, s aznap éjjel összedték és a megyei börtönbe szállították a megyei és városi forradalmi bizottság elnökét, a nemzetőrparancsnokot, helyi sajtó főszerkesztőjét, diákszövetség titkárát, az értelmiségi bizottság elnökét, és a MOKÉP igazgatóját, egy volt honvédtisztet, aki a szovjet csapatok Nyíregyházáról történő kivonlásáról folytatott tárgyalásokat vezette. Majd november 9-én teherautókon az ungvári börtönbe szállították őket.

A rendőrség és a helyőrség parancsnoka, akik ugyan a nemzetőrség élén álló Honvédelmi Bizottmány tagjai voltak még elkerülték a letartóztatást. Az említett viszonyuk az Ungvárról hazatért állambiztonsági tisztekhez azonban nem marad büntetlen. A Szilágyi és társai perben mindkettőjüket elítélik.

Az Ungvárra távozott ÁVH-s tisztekről annyit, hogy október 29-én, ami után Nagy Imre miniszterelnök bejelentette az ÁVH feloszlását, az államvédelmiek családotul Ungvárra menekültek, a főosztály vezetőjével Végh György őrnaggyal együtt. Majd a szovjet kartonai segítséggel tértek vissza november 5-én. Egyébként november 9-án, miután előző nap megkapták Münnich Ferenc titkos táviratát, hogy az államvédelmiek hagyják el szolgálati helyüket, mert a szervezetet feloszlatták, ismét Ungvárra menekültek a bizonytalan helyzet elől. Talán még nagyobb létszámmal, mint október 29-én. A megyei forradalmi vezetők Ungvárra deportálása is ezen a napon, november 9-én kezdődött meg.

Újabb kutatások szerint megyénkből Nyíregyházán és Záhonyon kívül Nyírbátorból is vittek ki Ungvárra foglyokat, összesen 23 főt. A nyírbátorból történt deportálásban közrejátszott az is, hogy október 29-én a határ felé menekülő ÁVH-sokat ellenségesen fogadták a nyírbátori laktanyában, ami kiváltotta az ÁVH-sok és szovjet tanácsadók bosszúvágyát.

Kis kitérővel néhány szót Záhonyról: Szűcs Sándor állomásfőnököt, a vasutas munkástanács elnökét választották meg a helyi honvédelmi bizottmány élére, aki légvédelmi ágyukat állíttatott fel az ország belseje felé vezető út minkét oldalán, elrendelte a vasuti váltók felrobbantását, továbbá több kocsirakomány vasérc és kokszt kiborításával használhatatlanná tette a vágányokat. A záhonyi állomást november 1-jén foglalták el a szovjetek, majd november 4-én minden előzmény nélkül tűz alá vették a záhonyi laktanyát. Öten meghaltak, többen megsebesültek. A katonák pánikszzerűen elmenekültek. Akik nem tudták elmenekülni, azokat a szovjetek elfogták és a határon túlra szállították. Csak november 6-án engedték vissza őket. A záhonyi állomás elfoglalása után letartóztatták és Ungvárra deportálták Szűcs Sándort és helyettesét.

A foglyokat Ungvárról december elején szállították vissza Nyíregyházára, majd átmenetileg szabadlábra kerültek. A megyei forradalmi vezetők közül a nemzetőrparancsnoknak Kabai Dezsőnek, és a megyei újság főszerkesztőjének Lengyel Antalnak, továbbá Szűcs Sándor záhonyi állomásfőnöknek sikerült elhagynia az országot, a többiek ellen 1957 februárjában kezdődtek el immár a magyar hatóságok által vezényelt büntetőeljárások.

A megtorlásról néhány statisztikai adat: egy 1959-es belügyi összesítés szerint megyénkben 2488 fő vállalt megbízatást a helyi munkástanácsokban, akik közül 1357 személyre bizonyították rá a rendszerellenes tevékenységet. Közülük 386 fő ellen büntetőeljárás indult. A perbe fogottak 14 %-t felmentették, 12 %-a felfüggesztett, 22 %-át pedig egy évnél kisebb börtönbüntetésre ítélték. 5-től 10 évig tartó börtönnel sújtottak 16 személyt, 10 évnél nagyobb 3-mat, a megyei forradalmi bizottság elnökét, Szilágyi Lászlót, és Tomasovszki Andrászt a nemzeti bizottság tagját kivégezték

Az említett kimutatás osztálykategóriák szerinti részletezést is tartalmazott: az 1357-személyből 12 %-a (számszerint 174 fő) volt az ellenséges osztálykategóriába sorolható, kulák (40), volt csendőr (79), hortysta katonatiszt (22), horthysta rendőrtiszt (2) volt jegyző (22), jobboldali pártvezetők közül 10, a papság köréből 46-an, a volt földbirtokosok közül 3 személy vállalt szerepet a forradalmi bizottságokban, ami cáfolta azt a több évtizeden keresztül súlykolt

tévhitet, miszerint 1956 forradalom kirobbantása jórészt a régi rezsim képviselőinek számlájára írható.

A megtorlás nem korlátozódott csupán büntetőeljárásra. Az államapparátusból és az állami vállalatok még középszintű vezetői funkcióiból, mindazokat, akik ellen ugyan nem volt büntetőeljárás, de valamiféle szerepet játszottak az 1956-os forradalomban, mint politikailag megbízhatatlanoktól egyszerűen racionalizálásnak nevezett létszámcsökkentés címén váltak meg.